

O'ZBEK TILI VA ZAMONAVIY TIBBIY TERMINLAR

Madaliyev Asqarali Yigitaliyevich

*Toshkent davlat tibbiyot universiteti 1-son
o`zbek va xorijiy tillar kafedrasida o`qituvchisi*

Email: madaliyev70@mail.ru

Tel: +998903476802

Boymirzayev Boburmirzo Shermirza o'g'li

Email: doktravitsenna@gmail.com

Tel: +998505404167

*Toshkent Davlat Tibbiyot Universiteti
2-sonli davolash ishi fakulteti 1-kurs talabasi*

Annotatsiya (o'zbek tilida): Mazkur maqolada o'zbek tilining zamonaviy tibbiyot sohasidagi o'rni va ahamiyati yoritiladi. Tibbiy terminlarning shakllanishi, ularning manbalari hamda o'zbek tiliga moslashtirish jarayonlari tahlil qilinadi. Shuningdek, xalqaro terminlarning o'zbek tiliga kirib kelishi, tarjima muammolari va ularni standartlashtirish masalalari ko'rib chiqiladi. Zamonaviy tibbiyotda aniq, tushunarli va yagona terminologiyadan foydalanishning ahamiyati asoslab beriladi.

Kalit so'zlar (o'zbek tilida): o'zbek tili, tibbiy terminologiya, zamonaviy tibbiyot, terminlar, tarjima, standartlashtirish, ilmiy til, xalqaro terminlar

Аннотация (на русском языке): В данной статье рассматривается роль и значение узбекского языка в современной медицинской сфере. Анализируются процессы формирования медицинской терминологии, её источники и адаптация к узбекскому языку. Также освещаются вопросы заимствования международных терминов, проблемы перевода и стандартизации. Обосновывается важность использования точной, понятной и единой терминологии в современной медицине.

Ключевые слова (на русском языке): узбекский язык, медицинская терминология, современная медицина, термины, перевод, стандартизация, научный язык, международные термины.

Bugungi globallashuv davrida tibbiyot sohasi jadal rivojlanib borayotgan yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Bu jarayon esa yangi tushunchalar, atamalar va terminlarning paydo bo'lishiga olib kelmoqda. O'zbek tili ham ushbu jarayondan chetda qolmay, zamonaviy tibbiy terminlarni o'zlashtirish, ularni moslashtirish va rivojlantirish vazifasini bajarmoqda. Shu bois o'zbek tilining tibbiy terminologiya tizimidagi o'rni va ahamiyatini o'rganish dolzarb masala hisoblanadi.

O'zbek tili tarixida tibbiyotga oid terminlar ko'p hollarda arab, fors va turkiy tillarning o'zaro ta'siri natijasida shakllangan. Xususan,

Navoiy Alisherning "Mahbub ul-qulub", Abu Rayhon Beruniyning "Tibbiy risolalar" da "shifokor", "tabib", "nabz", "dem" (qon), "balg'am" kabi so'zlar aynan o'sha davr ilmiy risolalari orqali adabiyotga kirib kelgan. (Toshkent: Fan, 1975) Sharq olimlarining tibbiy asarlari tarjima qilinishi natijasida ushbu terminlar o'zbek tiliga singib ketgan.

O'zbek adabiyotida tibbiyot terminlarning shakllanishi va rivojlanishi uzoq tarixga ega bo'lib, u Sharq ilmiy an'analari bilan uzviy bog'liq. O'rta asrlarda ilm -fanning turli yo'nalishlari, jumladan, tibbiyot ham adabiyot orqali ommalashtirilgan. Bu davrda tibbiyot nafaqat ilmiy risolalarda, balki badiiy asarlarda ham aks etgan.

O'rta asr Sharq olimlari, xususan, Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Jaloliddin Rumiy kabi mutafakkirlar tibbiyotga oid ko'plab asarlar yaratgan. Ayniqsa, Ibn Sinoning "Tib qonunlari" asari jahon tibbiyotining rivojiga katta hissa qo'shgan. Ushbu asar keyinchalik o'zbek adabiyotida ham aks etib, tibbiy bilimlarni ommalashtirishda muhim o'rin tutgan.

O'zbek adabiyotida tibbiyot terminlarining paydo bo'lishi va rivojlanishida Sharq tabobati an'analarning ta'siri katta bo'lgan. Alisher Navoiy o'zining «Mahbub ul-qulub» asarida sog'liq, tabobat va shifokorlik haqida fikr yuritgan. Bobur esa o'zining "Boburnoma" asarida kasalliklar va dorilar haqida ma'lumot bergan.

XVI-XIX asrlarda yozilgan tarixiy va ilmiy asarlarda tibbiy terminlarning qo'llanilishiga guvoh bo'lamiz. Masalan, Muhammad Qodiriy, Furqat, Munis, Ogahiy kabi adiblarning asarlarida ham turli kasalliklar va tabobatga oid ma'lumotlar uchraydi.

Tibbiy terminologiya — bu tibbiyot sohasida qo'llaniladigan maxsus soʻz va iboralar tizimidir. Ushbu terminlar kasalliklar, tashxis usullari, davolash jarayonlari, dori vositalari va boshqa koʻplab tushunchalarni ifodalaydi. Zamonaviy tibbiyotda terminlarning aksariyati lotin va yunon tillaridan olingan boʻlib, ular xalqaro xarakterga ega.

Oʻzbek tilida tibbiy terminlar asosan uch yoʻl bilan shakllanadi:

Toʻgʻridan-toʻgʻri oʻzlashmalar — xalqaro terminlarning oʻzgarishsiz yoki kichik fonetik moslashuv bilan qabul qilinishi (masalan: “infeksiya”, “terapiya”)

Tarjima yoʻli bilan yaratilgan terminlar — chet tilidagi terminlarning oʻzbekchaga tarjima qilinishi (masalan: “qon bosimi”, “yurak urishi”).

Aralash shakllar — xalqaro va milliy unsurlar uygʻunligi (masalan: “biotibbiyot”, “radiologiya boʻlimi”).

Zamonaviy tibbiyotda yangi texnologiyalar va ilmiy kashfiyotlar natijasida terminlar soni ortib bormoqda. Masalan, genetik muhandislik, biotexnologiya, nano-tibbiyot kabi yoʻnalishlarda yangi terminlar paydo boʻlmoqda. Bunday terminlarni oʻzbek tiliga moslashtirishda bir qator muammolar yuzaga keladi. Jumladan, ayrim terminlarning toʻliq tarjima qilinmasligi, ularning notoʻgʻri talqin qilinishi yoki bir xil tushuncha uchun turli variantlarning qoʻllanishi kommunikatsiyada chalkashliklarga olib keladi.

Shu sababli tibbiy terminlarni standartlashtirish muhim ahamiyatga ega. Standartlashtirish — bu terminlarning yagona shaklini belgilash va ularni ilmiy hamda amaliy faoliyatda bir xilda qoʻllashni taʼminlashdir. Bu jarayonda tilshunoslar, shifokorlar va tarjimonlar hamkorligi muhim rol oʻynaydi.

Bundan tashqari, oʻzbek tilida tibbiy terminologiyani rivojlantirish uchun maxsus lugʻatlar, darsliklar va ilmiy qoʻllanmalar yaratish zarur. Oliy taʼlim muassasalarida tibbiy terminologiyani oʻqitish ham alohida eʼtiborni talab qiladi.

Chunki kelajakdagi mutaxassislarning aniq va ravon ilmiy nutqga ega bo'lishi ularning kasbiy faoliyatida muhim o'rin tutadi.

O'zbek tilida tibbiy terminologiya shakllanishi bu o'zbek tili tibbiy terminlari uzoq tarixiy jarayon mahsulidir. Ularning shakllanish manbalari quyidagilardan iborat:

1. Qadimiy turkiy va xalqona atamalar. Masalan: bosh og'rig'i, yurak, qon, dard, shamollash, isitma. Ular xalq tabobati tajribasi asosida yuzaga kelgan.

2. Arabcha va forsha tibbiy atamalar. IX-XII asrlarda Markaziy Osiyoda ilm-fan taraqqiyoti davrida Ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Jurjoniy singari allomalar faoliyati tufayli o'zbek tiliga arabcha va forsha tibbiy terminlar kirib kelgan. Tabib, dori, shifo, xastalik, maraz kabi atamalar shular jumlasidandir.

3. Rus va xalqaro terminlar. XIX asrdan boshlab rus va keyinchalik Yevropa tillari orqali xalqaro terminlar o'zbek tiliga kirib keldi: rentgen, terapiya, onkologiya, virus, jarrohlik.

XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab o'zbek tilida tibbiy terminlarni tartibga solish va lug'atlar shaklida berish bo'yicha izchil ishlar amalga oshirildi. Tibbiy lug'atlarning xususiyatlari

O'zbek tili tibbiy terminologik lug'atlarining asosiy belgilarini quyidagicha ko'rsatish mumkin:

- Aniqlik. Har bir termin o'zining yagona ma'nosiga ega bo'lishi kerak.
- Izohlilik. Ayrim lug'atlarda terminlarning o'zbekcha izohi, ba'zan esa qisqa ta'rifi keltiriladi.
- Ko'p tildagi muqobillik. Ko'plab lug'atlarda terminlarning ruscha, inglizcha, lotincha muqobillari berilgan. Bu tarjima jarayonida juda katta yordam beradi.
- Tizimlilik. Terminlar alifbo tartibida yoki tibbiyotning alohida yo'nalishlari asosida tartiblanadi.

O'zbek badiiy adabiyotida ham tibbiyot bilan bog'liq terminlar va tushunchalar ko'p uchraydi. Ko'plab she'riy asarlarda sog'lom turmush tarzi, tabiat va inson organizmining uyg'unligi haqidagi fikrlar aks etgan. Masalan, Alisher Navoiy o'z g'azallarida inson tanasi va ruhiyati haqida falsafiy mushohadalar yuritgan bo'lsa,

keyinchalik Cho'lpon, Abdulla Qodiriy kabi adiblar o'z asarlarida tibbiy terminlarni keng qo'llagan.

Ushbu terminlar dastlab ilmiy asarlar orqali adabiyotga kirib kelgan bo'lsa, keyinchalik badiiy asarlarda ham qo'llanila boshlangan. Hozirgi kunda esa tibbiyot terminlari nafaqat ilmiy-ommabop adabiyotda, balki zamonaviy badiiy adabiyotda ham keng qo'llanilmoqda.

Tibbiy terminlarning kelib chiqishi va tarkibi

Tibbiy terminlarning taxminan 60–70% i lotin va yunon tillaridan olingan.

Masalan:

“Cardio” (yunoncha) — yurak

“Neuro” — asab

“Logia” — fan, ta'limot

Shu asosda shakllangan terminlar:

kardiologiya — yurak kasalliklari fani

nevrologiya — asab tizimi kasalliklari

O'zbek tilida bu terminlar ko'pincha transliteratsiya yo'li bilan qabul qilingan: “kardiologiya”, “nevrologiya”, “terapiya”, “diagnostika”.

O'zbek tilida tibbiy terminlarning shakllanish usullari

O'zlashma terminlar (70% ga yaqin)

Xalqaro terminlar o'zbek tiliga deyarli o'zgarmagan holda kirib keladi:

infeksiya

virus

antibiotik

simptom

Tarjima terminlar (20–25%)

O'zbek tilining ichki imkoniyatlari asosida yaratiladi:

blood pressure → qon bosimi

heart rate → yurak urishi

immune system → immun tizim

Aralash terminlar (5–10%)

biotibbiyot

rentgen nurlanishi

klirik tekshiruv

Zamonaviy tibbiy terminlarning paydo bo'lishi

So'nggi yillarda quyidagi yo'nalishlarda yangi terminlar keng qo'llanilmoqda:

Genetika va biotexnologiya: gen terapiyasi, DNK diagnostikasi

Axborot texnologiyalari: telemeditsina, elektron retsept

Pandemiya bilan bog'liq terminlar: karantin, pandemiya, virus mutatsiyasi

Masalan, COVID-19 davrida o'zbek tiliga quyidagi terminlar keng kirib keldi:

“koronavirus”

“ijtimoiy masofa”

“sun'iy nafas oldirish apparati”

Terminologik muammolar

Variantlilik

Bir tushuncha turli shaklda qo'llanadi:

“qon bosimi” / “arterial bosim”

Noto'g'ri tarjimalar

Ba'zi terminlar to'liq mos kelmaydi yoki noto'g'ri talqin qilinadi.

Talaffuz va yozuv muammolari

Masalan: “diabet” / “diabetes” / “qandli diabet”

Standart yetishmasligi

Barcha tibbiy muassasalarda bir xil termin ishlatilmaydi.

Standartlashtirish va rivojlantirish yo'llari

Yagona tibbiy terminologik lug'atlar yaratish

Oliy ta'limda terminologiya fanini chuqur o'qitish

Ilmiy maqolalarda yagona terminlardan foydalanish

Tarjimon va shifokorlar hamkorligini kuchaytirish

O'zbekistonda so'nggi yillarda tibbiy terminologiyani rivojlantirishga qaratilgan ilmiy ishlar, lug'atlar va o'quv qo'llanmalar soni ortib bormoqda.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, o'zbek tili zamonaviy tibbiy terminologiya tizimida muhim o'rin egallaydi. Yangi terminlarni to'g'ri o'zlashtirish, ularni milliy til qoidalariga moslashtirish va standartlashtirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Tibbiy terminologiyaning rivojlanishi nafaqat ilmiy faoliyatni, balki aholiga ko'rsatilayotgan tibbiy xizmat sifatini ham oshirishga xizmat qiladi. Shu bois bu yo'nalishda izchil ilmiy tadqiqotlar olib borish va amaliy choralarni kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbek tili zamonaviy tibbiy terminologiyani qabul qilish va rivojlantirishda faol ishtirok etmoqda. Terminlarning katta qismi xalqaro manbalardan kirib kelayotgan bo'lsa-da, ularni milliy til qoidalariga moslashtirish muhim vazifa hisoblanadi. Tibbiy terminologiyaning aniq, yagona va tushunarli bo'lishi nafaqat ilmiy izlanishlar, balki amaliy tibbiyot samaradorligini ham oshiradi. Shu sababli terminlarni standartlashtirish va tizimlashtirish bo'yicha izchil ishlar davom ettirilishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ibn Sino, Abu Ali. Tib qonunlari. Tarjimon: G'. Qurbonov. Toshkent: Fan, 2000.
2. Navoiy, Alisher. Mahbub ul-qulub. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1983.
3. Bobur, Zahiriddin Muhammad. Boburnoma. Toshkent: O'zbekiston, 1993.
4. Beruniy, Abu Rayhon. Tibbiy risolalar. Toshkent: Fan, 1975.
5. Fitrat, Abdurauf. Sharq tabobati tarixi. Toshkent: Ma'naviyat, 2012.